

HET LOT ONZER ROTTERDAMSE ORGELS

door Mr. A. BOUMAN.

Rotterdam heeft voor Gereformeerde organisten gegolden als een eldorado op orgelgebied, en terecht. Er is geen gemeente in ons land, waar in Geref. kerken een in verhouding zo groot aantal belangrijke goede instrumenten staan. We denken aan het Walcker-orgel in de Nieuwe Zuiderkerk met zijn 64 stemmen, het Standaard-werk in de Tidemanstraatkerk met 35 stemmen, het Van Leeuwen-instrument in de Statensingelkerk met 33 stemmen, om van de kleinere maar niet te spreken.

Geen wonder dan ook, dat veler gedachten bij de ramp, die Rotterdam op 14 Mei 1940 trof, naar die orgels uitgingen. Van de 25 pijporgels, die toen in de vlammen opgingen, waren er twee uit Geref. kerken, die van de Nieuwe Westerkerk en de Nieuwe Oosterkerk, twee niet onbelangrijke instrumenten.

Het orgel in de *Nieuwe Westerkerk* met zijn 27 stemmen, in 1892 door Bakker en Timmenga te Leeuwarden gebouwd, was voor zijn tijd een reuzeninstrument in onze Kerken, waar meestal een gebrekkig „10-spel“-orgeltje met aangehangen pedaal uit een of andere R. Kath. kerk de toon aangaf. Weliswaar is het later door grotere instrumenten overvleugeld, doch in kwaliteit en timbre bleef het een eigen karakter vertonen, dat den orgelkenner aantrok. In 1915 is door den bouwer een dispositiewijziging verricht, die het evenwicht in de totaalklank van het orgel enigszins verstoorde, en in 1939 is het orgel door G. van Leeuwen en Zonen te Leiderdorp schoongemaakt en hersteld.

De dispositie was toen als volgt:

Manuaal I: Bourdon 16, Prestant 8, Holpijp 8, Molophone 8 (een Violon), Octaaf 4, Roerfluit 4, Quint 2 $\frac{2}{3}$, Octaaf 2, Cornet „Silbermann“ 2—4—5 sterk ¹⁾, Mixtuur 2—3—4 sterk ²⁾, Fagot 16, Trompet 8.

Manuaal II: Salicionaal 8, Roerfluit 8, Gemshoorn 8, Viola di gamba 8, Voix céleste 8, Fluit harmoniek 4, Woudfluit 2, Clarinet 8.

¹⁾ C is 2 $\frac{2}{3}$, 1 $\frac{3}{5}$; c is 4, 2 $\frac{2}{3}$, 2, 1 $\frac{3}{5}$; c¹ is 8, 4, 2 $\frac{2}{3}$, 2, 1 $\frac{3}{5}$.

²⁾ C is 1 $\frac{1}{3}$, 1; G is 2, 1 $\frac{1}{3}$, 1; G is 2 $\frac{2}{3}$, 2, 1 $\frac{1}{3}$, 1; g¹ is 4, 2 $\frac{2}{3}$, 2 1 $\frac{1}{3}$; g² is 5 $\frac{1}{3}$, 4, 2 $\frac{2}{3}$, 2.

Pedaal: Prestant 16, Subbas 16, Octaaf 8, Bourdon 8, Octaaf 4, Tuba 16, Trombone 8.

Klavierkoppel, Pedaalkoppel, Tremulant II, Zweltrede II.

Man.: C — g³. Ped. C — d¹.

Sleepladen met mechanische tractuur.

De orgelkast, ofschoon niet stijlzuiver toch verdienstelijk, paste zich aan bij de stijl van de kerk. Het geluid had in de afzonderlijke open labiaalstemmen een zekere starheid, meer orgels van Bakker en Timmenga eigen, die echter in combinaties niet merkbaar was. Niet alleen voor den orgelbouwer, die zijn grootste opus zag vernietigd, niet alleen voor hem, die „het orgel van Van Riet“ sinds de stichting bespeelde, maar voor alle orgelliefhebbers beteekent het spoorloos vergaan van het Westerkerk-orgel een voelbaar verlies.

Het tweede orgel, dat verloren ging, is in de *Nieuwe Oosterkerk*, die juist op de grens der verwoesting stond.

Dit orgel werd in 1931—1932 gebouwd door G. van Leeuwen en Zonen te Leiderdorp, in 1934 vergroot, en het had 29 stemmen, twee manualen en vrij pedaal. Voor dispositie en beschrijving van dit werk met kegelladen en pneumatische tractuur moge ik verwijzen naar m'n artikel in O. en E. van April 1932.

Voor het eerst in Rotterdam heeft de toenmalige technische adviescommissie doelbewust gestreefd naar een verantwoord toepassing van verwaarloosde en wering van al te orkestrale stemmen. Zoo had het eerste manuaal een Cornet en Mixtuur, het tweede een Sesquialtera en Cymbel, het pedaal een Ruischpijp. Niettegenstaande deze toen nog door velen gewraakte stemmen had dit orgel een fluweelige klank. Ook zeer geslaagde grondstemmen als de fluiten, strijkers, Contrabas, Quintadeen, en de solo-tongwerken Basson-Hobo en Vox humana bewezen, dat een orgel volgens de „nieuwere“ opvatting nog niet alleen maar „schreeuwers“ behoeft te bezitten.

Voor den nestor onzer Rotterdamse organisten, collega Tollig, was het daarom wel een zeer zware slag, toen hij zich zijn

eindelijk verkregen instrument weer zag ontgenomen.

Wanneer wij thans gaan transponeren („Nein Freunde, nicht diese Töne! Lasst uns andere anstimmen!“), is dit gerechtvaardigd. Want de Kerk van Rotterdam-Centrum heeft er thans een instrument bijgekregen, dat in omvang en geluidskwaliteiten de verbrande achter zich laat: het gerestaureerde orgel in de *Bergsingelkerk*. Met het woord bijgekregen is niet te veel gezegd. Al had dit in 1925 door A. Standaard te Schiedam als opus 146 gebouwde kegelladenorgel met pneumatische tractuur dan ook 22½ stem en 3½ transmissie, en al was de kwaliteit van windladen en balgen niet slecht, van de overige deelen en van het geluid kon dit allerminst worden gezegd. In hoeverre de toenmalige adviseur hiervoor aansprakelijk was, willen wij in het midden laten, wel stond het orgel bekend om zijn schreeuwerige klank, slechte dispositie, grote zinkvoorraad, niet aansluitende mensuren en zijn vele storingen, die bij voorkeur op de plechtigste momenten optraden zoals bij het votum of het afscheid van een koster.

Door de Vereniging is rapport uitgebracht over dit orgel, een bestek opgemaakt en de uitvoering aan de laagste inschrijfster, de firma L. Verschueren te Heythuyzen (L.), opgedragen. Deze thans voltooide restauratie omvatte o.m. algehele schoonmaak en herstel; verlaging der winddruk van 110 tot 65 m.M.; nieuwe membranen; toevoeging van nieuwe windladen; vervanging van de pneumatische voortractuur door een elektrische; nieuwe manualen, pedaal en registers; een zeer ingrijpende dispositiewijziging (waarbij zeer veel oud pijpwerk is omgewerkt) en -uitbreiding, alles volgens speciaal-vastgestelde mensuren, en volledige herintonatie.

Men kan geen betere indruk krijgen van deze restauratie, dan door de oude en de nieuwe dispositie³⁾ tegenover elkaar te zetten.

1925	1940
22½ stem en 3½ transmissie	28½ stem en 4½ transmissie
1145 pijpen	2190 pijpen
<i>Manuaal I</i>	<i>Manuaal I</i>
(7 stemmen)	(10 stemmen)
Bourdon 16	Bourdon 16

³⁾ De registers met nieuw pijpwerk zijn vet gedrukt.

Prestant 8
Dubbelfluit 8
Cello 8
Octaaf 4
Roerfluit 4
Cornet-Mixtuur
2 2/3' 3—4—5 sterk

Manuaal II

(12 stemmen)

Quintadena 16
Vioolprestant 8
Concertfluit 8
Viola d'amore 8
Aeoline 8
Celeste 8
Salicet 4
Flute dolce 4
Woudfluit 2
Sexquialter
2 2/3' 2 sterk
Trompet 8
Hobo 8

Pedaal (3½ stem
en 3½ transm.)

Prestant 16
Subbas 16
Echobas 16 (tr.)
Octaafbas 8
(ged. tr.)
Fluitbas 8 (tr.)
Cellobas 8 (tr.)
Bazuin 16

Praestant 8
Zingend gedekt 8
Baarpijp 8
Octaaf 4
Roerfluit 4
Superoctaaf 2
Cornet
2—3—4 sterk⁴⁾
Mixtuur 6 sterk⁵⁾
Trompet 8

Manuaal II

(13 stemmen)

Quintadena 16
Vioolpraestant 8
Koppelfluit 8
Salicionaal 8
Unda maris 8
Fugara 4
Spitsfluit 4
Nasard 2 2/3
Nachthoorn 2
Terts 1 3/5
Scherp 6 sterk⁶⁾
Dulciaan 8
Hobo 4

Pedaal (5½ stem
en 4½ transm.)

Bourdon 32 (tr.)⁷⁾
Praestant 16
Subbas 16
Echobas 16 (tr.)
Octaafbas 8
(ged. tr.)
Fluitbas 8 (tr.)
Violon 8 (tr.)
Koraalbas 4
Sesquialtera
3 sterk⁸⁾
Bazuin 16

Koppelingen: II op I, I op II, I op Ped., II op Ped., Super II op I, Sub II op I, Super Ped. (i.p.v. Super I), Super II op Ped. Tremulant II. Vaste combinaties: p. mf. f. ff. t. oplosser. Vrije combinatie, opl. Tongwerken af, opl. Registers af, opl. Autom. piano-pedaal, opl. Generaalcres-

⁴⁾ C is 2, 1 1/3; 2 repetities.

⁵⁾ C is 2, 1 1/3, 1, 1, 2/3, 1/2; 7 repetities; combinatie van een Mixtuur 3 sterk en een Scherp 3 sterk.

⁶⁾ C is 1, 2/3, 1/2, 1/3, 1/5, 1/7; 11 repetities; combinatie van een Scherp 4 sterk en een Cymbel 2 sterk.

⁷⁾ C is 10 2/3; c is 32.

⁸⁾ C is 2, 1 1/3, 4/5.

cendo-rol, gedetailleerde aanwijzer (nieuw), insch. en opl. Zweltrede Man. II.

Manualen van C tot g³, Pedaal van C tot f1.

Tot voldoening van de orgelbouwers Verschuieren mag worden getuigd, dat dit hun 122ste opus zijn ereplaats onder de Rotterdamse orgels niet in de eerste plaats inneemt om zijn pijpenaantal, dat het 't vierde, of zijn stemmenaantal, dat het 't achtste van Rotterdam doet zijn, doch om zijn buitengewoon rijke geluidsvarieteit, en zijn weelderig tutti. Dat aan collega Tollig bij mijn vertrek uit Rotterdam dit orgel ter bespeling is aangeboden, heeft velen met mij genoeg gedaan.

Naschrift.

Bij de collega's W. Kooy (Gerard Scholtenstraat 119) en B. P. Hansum (Voorschoterlaan 66) te Rotterdam zijn voor f 0.20 per stuk (bij postverzending met porti te verhogen) foto's in briefkaart-formaat verkrijgbaar van de voormalige orgels in de Nieuwe Wester- en Oosterkerk.

HELP-ACTIE.

Het blijft nog zachtjes nadruppelen.

Van coll. F. Pijlman ontving ik ter beschikking gesteld 3 × 5 Nrs van zijn „Harp-Uitgaven”. Via coll. W. Kooy van de firma Steinman & Vierdag te Enschede 19 Nrs en van coll. Joh. S. Luiting de Sonata da Chiesa, H. Andriessen.

Een der getroffen collega's vertelde mij, gaarne (indien mogelijk door ruiling met andere werken) in zijn bezit te willen hebben:

J. Haydn — Flötenuhrstücke (Ed. Nagel).

J. Brahms — Sämtliche Orgelwerke (Ed. Breitkopf).

J. Reubke — Der 94. Ps. (Ed. Schubert).

Ch. Tournemire — Hodie mecum eris in Paradiso, Eli, Eli, Lama Sabachtani (Ed. Eschig).

Elsa Barraine — 2mes Prélude et Fugue (Ed. Durand).

H. Kaminski — 3 Choralvorspiele (Ed. Peters).

S. W. Müller — Op. 58 — 20 Choralvorspiele (Ed. Peters).

Sweelinck, 1 bandje.

2e band Morceaux Choisis.

Symphonie Romane van Widor.

Partituur Ein deutsches Requiem van Brahms.

Deze werkjes zijn thans moeilijk of niet verkrijgbaar.

Collega's, ziet er nog eens uw schatten op na. Indien ge tot ruiling in staat en bereid zijt, verneem ik zulks gaarne!

Voor het Fonds tot verder herstel van vernietigde bibliotheken zijn nog enige toezeggingen binnengekomen; de f 100.— zullen we vermoedelijk wel bereiken maar het zou niet schaden, indien dit bedrag werd overschreden. De penningmeester W. A. Houtman, Schiedam — postgiro 203595 — zal binnenkomende giften alsnog met dank verantwoorden.

M. A. SMIT.

MEN VRAAGT . . . WIE ANTWOORD?

Wie kan mij helpen aan den auteur en het jaartal van de melodieën van de *vroeger*, d.i. dus vóór 1933, gezongen eerste en tweede berijming der XII Geloofsartikelen? Van een van beiden heb ik al eens gelezen de naam van Joh. Walther met het jaartal 1524, maar dezelfde melodie vond ik in een ander boek met 1417. Wie geeft hierover zekerheid?

Wie weet voorts wie de melodie van het nieuwe (Geref.) Gezang 6 heeft gecomponeerd? Het Gezangenboek geeft alleen het jaartal 1923, maar het is voor de historie van belang, dat de naam van den auteur nu nog wordt vastgesteld.

ONZE ORGANISATIE I.

Het lijkt mij, en het gehele bestuur met mij, nodig om zo nu en dan eens iets te schrijven over onze vereniging, en dan met name over de organisatorische zijde daarvan. Wanneer de ruimte in ons blad het toelaat, zullen we dit D.V. doen in korte artikeltjes. Telkens blijkt namelijk nog, zowe in gesprekken als in correspondentie, dat velen er nog niet het rechte begrip van hebben, hoe onze organisatie draait, hoe verschillende in statuten enz. vastgelegde zaken in practijk gebracht worden. De opvattingen daarover zijn hier en daar nog wel eens vertroebeld.

Misschien ook dat er wel eens vragen zullen opkomen uit de een of andere hoek, die daarop betrekking hebben. Mogelijk kunnen die dan ook in dit rubriekje behandeld worden, ten algemene nutte.

Zo meen ik maar eens te moeten beginnen met de aandacht te vragen voor de naam van onze vereniging. Bijna zonder